

ВІД „МЕТОДИ” ДО ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ КОМПОНЕНТІ МУЗИЧНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ШКОЛИ

У структурі будь-якої музично-інструментальної школи центральне місце займає практичне опанування музичним інструментом, оволодіння технікою відтворення музичних творів, які написані спеціально для нього або для виконання за його участю. Досягнення в цій діяльності необхідного рівня виконавської майстерності великою мірою залежить від технологічного процесу становлення майбутнього музиканта-педагога, методики розвитку музичних, педагогічних та виконавських здібностей, набуття відповідного досвіду розкриття творчої індивідуальності, культури особистісних взаємин суб'єктів навчання.

Одним із найперспективніших напрямків сучасних дидактичних і методичних досліджень в Україні стало опрацювання нових освітніх технологій (діалогу культур, співробітництва, модульної, особистісно-орієнтовної), метою яких має стати не нагромадження знань і вмінь, а постійне збагачення учнів досвідом творчості, формування механізму навчальної самоорганізації кожної особистості.

У доцільності упорядкування термінологічного складу та змісту деяких понять, осучаснення тих методичних підходів, які історично вичерпано в нових умовах розвитку теорії загальної та мистецької педагогіки, у зв'язку зі змінами методологічних принципів на основі накопиченого науково-практичного досвіду і полягає актуальність дослідження.

Наша мета – розкрити науково-теоретичну сутність методики як категорії загальної педагогіки в динаміці розвитку від „методи” до технології, визначити її науковий статус у теорії сучасної педагогічної компоненти музично-інструментальної школи.

Ми вирішували такі завдання: проаналізувати наукові позиції педагогічної думки щодо категоріальної сутності методики в історико-методологічному аспекті, означити сучасні погляди на предмет дослідження, уточнити сутність поняття „методика” в динаміці розвитку теорії педагогіки на шляху становлення від „методи” до педагогічної технології в системі музичного мистецтва.

Методика не завжди оцінювалась однаково в історії освіти. З одного боку, вона мала вузькоспеціальний характер усвідомлення, з другого – сягала наукових узагальнень, виявлення певних закономірностей (В.П. Беспалько, В.М. Галузинський, С.У. Гончаренко, М.Б. Євтух, Н.В. Кузьміна, А.С. Макаренко, Г.С. Сковорода, М.Д. Ярмаченко).

До визначення її сутності між різними підходами виникало певне протиріччя: „небезпека набути вузько утилітарного характеру..., втратитися до розробок, рекомендацій”, а з другого боку – „утратити живий зв'язок з реальною практикою, затіятися фантазуванням шляхів, прийомів, „всеперемагаючих” методів навчання”. Натомість методика не може

відповідати за всі огріхи у викладанні тих чи інших дисциплін, але вона здатна спричинити певні труднощі саме у зв'язку з відставанням від соціальних, освітніх потреб, і в деякі періоди розвитку її висновки не спрацьовуватимуть. Критичні коментарі з цього приводу не викликають сумнівів. В той же час вони не принижують позиції методики як теоретичного поняття, не заперечують „її існування як самостійної важливої галузі педагогічної науки” [3, с. 5].

Для надання методиці визначення наукової педагогічної галузі є багато підстав. Наука визначається як соціально-значуща сфера людської діяльності, „функцією якої є вироблення і використання теоретично систематизованих об'єктивних знань про дійсність”. Термін „наука” вживають також для „позначення окремих галузей наукового знання” [Український педагогічний словник Семена Гончаренко]. Вона характеризується наявністю специфічного предмета й методу дослідження. „Результати, які дістає дана наука, також є специфічними для неї. Їх не можна здобути з інших галузей науки. Все це є необхідними й достатніми ознаками науки”. Методика навчального предмета – це „галузь педагогічної науки, що досліджує зміст навчального предмета й характер навчального процесу, який сприяє засвоєнню учнями необхідного рівня знань, умінь та навичок, розвитку мислення школярів, формуванню світогляду вихованню якостей громадянина своєї країни” [3, с. 6-7]. Оскільки предметом методики є дослідження теоретичних основ навчання різних наук, а до завдань методики входить дослідження змісту навчання, процесу викладання й учіння, методику можна визначити як „галузь педагогічної науки, яка безпосередньо прокладає міст від теорії до практики”. Вона поєднує знання конкретної науки і психології людини, яка розвивається, зі своїми специфічними законами, виробляє методи і прийоми найбільш раціонального навчання школярів з тим, щоб досягти засвоєння ними знань і розвитку їх пізнавальних здібностей.

У сучасному педагогічному словнику термін „методика” навчального предмета визначається і як „часткова дидактика”. Цієї ж думки дотримується й О.Я.Савченко, яка визначає методику як часткову дидактику, „теорію навчання певного навчального предмета”, що розглядає „різні форми взаємодії викладання й учіння в оволодінні змістом конкретного предмета” [8, с. 315]. До змісту методики як часткової дидактики (С.У.Гончаренко) входить: „встановлення пізнавального й виховного значення навчального предмета і його місця в системі шкільної освіти; визначення завдань вивчення предмета та його змісту; вироблення відповідно до завдань і змісту навчання методів, методичних засобів та організаційних форм навчання”.

З наукових позицій теорії педагогічної праксеології методика як наукова категорія, її статус в історії педагогіки (в т.ч. мистецької) завдяки динаміки її розвитку, усвідомлення сутності як наукової категорії, ускладнення шляхом змістового наповнення та змінам позиції у структурі музичної освіти ще до кінця не визначена. „Метод як поняття у праксеологічному контексті використовується в двох визначеннях. У методологічному – як шлях досягнення педагогічної мети та в прикладному –

як система дій з вирішення конкретної професійної задачі”. В обох випадках нормуючі якості методу базуються на „системності дій та прогностично заданій мірі технологічності” [5, с. 71].

У світовій педагогіці (в т.ч. музичній) до XIX століття використовувався термін „метода”, існував до початку XX століття. Зокрема про методу говорив ще Г.Сковорода. Так, на думку багатьох учених, було вичерпано зміст поняття „метода”, його став витісняти термін „методика викладання”. Ми погоджуємось із поглядами вчених, що вважають найважливішою складовою навчального процесу пізнавальну діяльність та самостійну роботу учнів, тобто – їх учіння. Цим і пояснюється, що з 20-х років „методу” почав витісняти термін „методика викладання”. У 50-60-х рр. увійшов термін „методика навчання” (в даному теоретичному понятті було враховано і процес учіння, що складав з діяльністю педагога єдиний процес оволодіння предметом) [3, с. 8]. Оскільки помітно змінилися сутність, характер і форми сучасного навчального процесу „слід уникати (за С. Гончаренко) терміну „методика викладання”, а замінити його термінами „технологія”, що має пряме відношення до педагогіки, а також використовувати терміни „методика навчання”, „конкретна дидактика” [3, с. 9].

У методичних дослідженнях поряд із теоретичним аналізом проблем значне місце займає вивчення досвіду роботи вчителів, педагогічне спостереження, педагогічний експеримент. Тобто методика має статус прикладної науки, яка за змістом і завданнями наближається до комплексу технологічних наук [3, с. 7].

Останнім часом часто вживаним став термін „технологія навчання” – за означенням ЮНЕСКО, в загальному розумінні це системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання й засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти” [Український педагогічний словник Семена Гончаренка]. Схожа позиція простежується в роботах багатьох учених (В.П. Беспалько, В.І. Бондарь, С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, І.А. Колеснікова, С.Л. Мартиненко, Н.Г. Нічкало, О.П. Рудницька, Г.К. Селевко, В.В. Сериков, О.В. Титова, М.М. Фіцула, Л.Л. Хоружа, М.Д. Ярмаченко).

У понятті „технологія” (яке містить дві складові: від грецької, латинської „техне”: уміння, майстерність, мистецтво та „логос” – наука, вчення, слово) збігаються декілька сутностей (від інтелектуальних до мистецьких), які поєднуються в складній дефініції.

Педагогічна технологія в науково-педагогічній літературі визначається як „сукупність знань про засоби та способи навчально-виховного процесу, а також систематичне і послідовне здійснення його на практиці”. Визначена система діяльності педагога й учнів, побудована на конкретній меті згідно з визначеними принципами, методами і формами навчання. „Педагогічна технологія включає в себе науково обґрунтований проект педагогічного процесу (або інакше – модель педагогічної системи), систему для вчителів та

учнів, вихователів і вихованців, які діють відповідно до цього проекту”. „Саме таке поняття педагогічної технології – загальноприйняте в дидактиці” [7, с. 46].

З кінця ХХ століття значущість і правомірність терміну „педагогічна технологія” сумніву вже не викликає. Аналізуючи погляди майстрів педагогічної освіти, ми стверджуємося в думці, що термін „педагогічна технологія” надійно ввійшов у теорію загальної педагогіки. Він удосконалюється поряд з поняттям „методика”, подекуди його замінює, часто обидва терміни (методика і технологія) використовуються поряд, доповнюючи і підтримуючи один одного. „Оновлення змісту освіти потребує розробки і принципово нових *методик і технологій* (курсив автора), які містять у собі гарантований мінімальний рівень навченості, сувору витрату часу й професійну майстерність викладача” [7, с. 78]. Різні науковці по-різному визначають поняття „педагогічна (виховна) технологія”: В.П. Беспалько – „педагогічна майстерність”, „проект процесу формування особистості”, „змістовна техніка реалізації навчально-виховного процесу”; І.А. Зязюн – „педагогічна майстерність і педагогічна техніка”; П.М. Таланчук – „упорядкування систем дій, з виконанням яких вдається досягти поставленої мети” [7, с. 128].

Сутність напрямків, які обіймає технологія навчання, що охоплюють теоретичні і практичні пошуки, зводиться до серйозної реконструкції усталеної методичної системи на основі її експериментальної перевірки. „При цьому однозначне і суворе визначення мети навчання (чому і для чого) повинно сприяти відбору й структури змісту (що), оптимальній організації навчального процесу (як), методам, прийомам і засобам навчання (за допомогою чого), а також враховувати необхідний реальний рівень кваліфікації та професіоналізму вчителів (хто) й об’єктивні методи оцінки результатів навчання (чи так це насправді)” [7, с. 78]. На відміну від методичних розробок, які були зорієнтовані на вчителя, технологія навчання пропонує проект навчально-виховного процесу, що визначає структуру й зміст навчально-пізнавальної діяльності самого суб’єкта учіння і веде до стабільно високих успіхів багатьох учнів. Особливостями нової технології навчання є: сучасність, оптимальність, інтегральність, науковість, програмування діяльності, масштабне використання сучасних технічних засобів навчання тощо [Там само].

Таким чином, технологія навчання є системний спосіб організації навчання, спрямований на оптимальну побудову та реалізацію навчально-виховного процесу; оснований він на діяльнісному підході, що забезпечує інтенсифікацію навчання, генералізацію знань і вмінь учнів з метою використання їх у навчальній та практичній діяльності [1, с. 31].

Будь-яка технологія передбачає (в т.ч. педагогічна) логіку і послідовність операцій, виконання яких гарантує високоякісний кінцевий продукт. Як цей підхід стикнується зі складним і багатофакторним явищем, яким є навчання і виховання? Сучасна практика виховання знаходиться на перехідній фазі наукового вирішення. Педагогічна теорія визнає „доцільність

технологічного й раціонального підходу до організації процесу виховання”, поступово відходить від „виключно інтуїтивного вирішення виховних завдань” [7, с. 129].

Наукові засади підштовхували сучасних педагогів до винайдення оптимальних моделей або технологій виховання. Технологія виховання – це система створення належних умов виховання, комплексного застосування методів і прийомів впливу на особистість з урахуванням її індивідуально-психологічних особливостей, рівня вихованості, що гарантує одержання передбаченого результату.

Розробка відповідних технологій стикається з рядом складнощів: виховання має цілісний характер, тому його важко розбити на операції, які формують поступово особистісні якості; виховний вплив здійснюється не послідовно чи паралельно, а комплексно; у вихованні все ж таки провідну роль відіграє особистість вихователя, рівень його педагогічної майстерності; технологія виховання не може існувати без творчого підходу, який має органічно поєднуватися з чітко запланованою програмою дій. Хтось згоден з одними, а хто – з іншими підходами, але всі науковці впевнені, що величезне значення має педагогічна майстерність педагога. Найпоширенішими сучасними педагогічними технологіями є особистісно-орієнтоване, індивідуально-визначене, корпоративне навчання [5, с. 47].

Сучасна виховна система, базуючись на ідеях гуманізму, відпрацьовує технологію особистісно-орієнтовного виховання. Науковим підґрунтям технології особистісно-орієнтовного виховання є виховання певного методологічного орієнтиру, а саме взаємозалежності та взаємної обумовленості процесів психічного розвитку людини та виховання (дитина „розвивається, виховуючись і навчаючись, а не розвивається, виховується і навчається. Це означає, що виховання і навчання входять у сам процес розвитку дитини, а не надбудовується над ним” [9, с. 191]). На відміну від традиційних методів, особистісно-орієнтовні виховні технології є наукозмістовними, дають можливість вільніше варіювати методами педагогіки на основі знання внутрішніх психологічних законів розвитку особистості (А.Петровський вважає, що в практиці використання цих технологій важливе місце посідає сама виховна позиція педагога як синтез його професійних та індивідуальних рис).

З позицій праксеології „технологія – це системна послідовність методів (у їх прикладному значенні), що забезпечує максимально точний стандартизований перехід від мети до запланованого результату. Технологія є результатом точного прогностичного знання про внутрішні механізми отримання бажаного результату” [5, с. 72]. Такі знання історично формуються на рівні сукупного суб’єкта і закріплюються у варіативному досвіді. В освіті поняття „технологія” пов’язане з професійними діями, які свідомо вмщують усвідомлений та засвоений механізми розгортання логіки того чи іншого педагогічного процесу. Педагогічна технологія та методика визначають системні підходи результативної організації та опису освітніх процесів, але на різних підставах.

Термін „технологія” означає не лише передавання інформації, а й процес навчання, що має велике сучасне значення і може претендувати на широке використання в мистецькій педагогіці (в межах, наприклад, фортепіанної школи, враховуючи індивідуальну форму опанування будь-якого музичного інструмента, процес безпосереднього особистісного музично-педагогічного спілкування суб’єктів навчання в творчій навчально-виховній діяльності).

Вагому роль на шляху реалізації виховних завдань грає індивідуальна майстерність вихователя, тому важко було б уявити технологічну формулу виховного процесу, що гарантував би запланований результат без його майстерності. „Мистецтво виховання має ту особливість, – на думку К.Д.Ушинського, – що майже всім воно здається справою знайомою й зрозумілою, а декому навіть справою легкою. І тим зрозумілішим і легшим здається воно, чим менше людина з ним обізнана, теоретично або практично” [10, с. 23]. „Будь-яка діяльність може бути або технологією, або мистецтвом. Мистецтво базується на інтуїції, технологія – на досягненнях науки. З мистецтва все починається, технологією закінчується, щоб потім все розпочалось спочатку” [1, с. 5].

Не вдаючись у полеміку з приводу шляхів удосконалення термінології методичної науки, її важливості й перспективності, відзначимо лише, що поняття можна наповнювати новим змістом, значно розширюючи та поглиблюючи його. Є другий шлях – вводити нові, більш змістовні поняття, адекватні конкретному навчальному процесу, такі, як „технологія навчання”, „конкретна дидактика”. Якими б шляхами не пішов розвиток методичної науки, чи обома зразу, важливо не втрачати наукововідповідний, практично доцільний результат (С. Гончаренко).

Звертаємо увагу на те, що кожна методика має традиційну, нормативну частину. Але проблема виникає не в тому, що вона присутня, а в тому, з чого виникають правила: на основі вивчення закономірностей того чи іншого виду діяльності, їх узагальнення чи з уявлених, непередбачених рекомендацій. І якщо в різних предметах із точних наук є небезпека дійти до техніки подачі необхідних частин змісту, послідовності навчальних дій, втративши інтерес до емоційного стану учня, його потреб і запитів, то в музичному навчанні зміст художнього образу не може відокремлюватись від емоційного стану, музично-естетичної уваги учня. З позиції технології навчальна проблема полягає в тому, щоб, користуючись набутим досвідом, передати учням через системи методів прийоми опанування певним предметом музичного навчання (у нашому випадку музичним інструментом) у залежності від психофізіологічних можливостей суб’єктів навчально-виховного процесу, що піднімає роль методики на рівень технологічних систем навчання.

Незважаючи на активну науково-теоретичну розробку змісту педагогічної технології, очевидно, що будь-які спроби взяти під сумнів методику як науку гальмуватимуть її розвиток і тим самим завдаватимуть непоправної шкоди системі освіти. „Настав час перейти від дискусій про науковий статус методики до обговорення шляхів форсування наукової

діяльності в галузі методики на всіх рівнях і в усіх формах освіти, включаючи загальноосвітню школу, професійно-технічну, середню спеціальну і вищу освіту” [4, с. 29].

Ми погоджуємось із тими науковцями, які запрошують до поважного ставлення до історичного розвитку методичної науки, вбачати в кожному з наданих визначень конкретне призначення для удосконалення сучасної термінології, що повніше відповідала б реальному змісту освіти.

Стрімкий розвиток музично-педагогічної науки обумовлює й понятійну еволюцію, що не може з плином часу не враховувати динаміку сучасного наукового педагогічного пошуку. Безумовно, в практиці враховуються й підтверджені часом терміни або їх складові, але в процесі еволюції наукових понять дещо змінюється, тому питання термінології залишаються важливими для подальшого розвитку наукового знання.

Методика глибоко пов'язана з відповідною наукою, оскільки в освітніх процесах треба відзначати особливості відповідної науки, її змісту, методів дослідження. Але неможливо просто вивести основні положення, наприклад, методики музичного навчання з самого музичного мистецтва або музикознавства, тому що музикознавство – це наука про музику, завдання якої „вивчення процесу розвитку музичної культури”, а методика музичного навчання – наука про процес навчання музиці й виховання та розвитку особистості в цьому процесі. Це якісно різні науки. Методика музичного навчання, наприклад, як галузь мистецтвознавства і музичної педагогічної науки вивчає не пізнання музичного мистецтва, а процес навчання, опанування музичним мистецтвом. Методика музичного навчання, виховання й розвитку пов'язана безпосередньо з музикою, до того ж з історією, філософією, естетикою, психологією, педагогікою, віковою фізіологією, дидактикою, мистецтвознавством, соціологією. Існує якісна відмінність музичного мистецтва й методики музики. Це призводить і до різних засобів їх дослідження. Методичні дослідження не обмежуються теоретичним аналізом, вони широко вивчають відповідний досвід, педагогічне спостереження, результати педагогічного експерименту. Тобто методика музичного навчання є наукою прикладною. Щодо методики опанування музичним інструментом, із музичної енциклопедії (під редакцією Ю.В. Келдиша) дізнаємось, що „поза основної класифікації (в межах музиковедення) знаходяться деякі дисципліни прикладного значення, наприклад, методика навчання гри на різних інструментах”.

Методика музики суттєво відрізняється від інших методик (наприклад, точних наук або фізкультури), мабуть, тому, що загальної методики не може бути, оскільки на неї найбільш впливає специфіка відповідного навчального предмета (С. Гончаренко). Навіть у межах однієї галузі мистецтвознавства – музики – методика, як прикладна наука, „часткова дидактика”, що навчає специфічних прийомів, манер, технічних засобів музичної виразності сприяє, опануванню музичним інструментом, не схожа з методикою диригування хором чи постановки голосу.

Старовинні „Методи” навчання гри на музичному інструменті, теоретичні праці, присвячені „інструментальній педагогіці” (мова викладу надається за першоджерелами), які відомі історії культури ще з XVI століття, безперечно звужують уявлення про складний процес оволодіння, наприклад, сучасним клавішним інструментом (фортепіано, роялем) та використання його в широкому спектрі культурно-музичного призначення. Натомість окремі методичні позиції авторів, від яких нас відділяють декілька століть, приємно дивують своєю схожістю з сучасними думками (в італійському трактаті вже в 1597 р. можна знайти вимоги „дуже сходині до вимог сучасної „фортепіанної педагогіки”), які утримують свої позиції протягом усього XX століття, зберігаючись і до наших часів завдяки своїй технологічній доцільності, хоча й мають дуже звужене дидактичне поле. Складність опанування клавішними інструментами сумніву не викликає. Ще в іспанському трактаті „Declaration de instrumentos misicales” Жуан Бермудо стверджує (щоправда, відносно органа), що „для вивчення органа необхідно не менш 20 років життя”, але бувають випадки, коли на цю справу необхідно витратити все життя: „все залежить від вибору керівника” [6].

Прикладна методика опанування сучасним музичним інструментом, наприклад, фортепіано, ускладнюється завдяки усвідомленню, що це не суто ремісничий процес. Він ще включає художньо-інтерпретаційну складову музично-виконавської діяльності, використовується в розвитку музичних здібностей та музично-естетичному вихованні молоді, як сольний або акомпануючий інструмент; для пізнання культури різних історичних епох засобами фортепіанної музики; здійснення психолого-педагогічної наукової експериментальної роботи. Тому методика навчання лише гри на музичному інструменті частково вичерпала своє призначення з позиції педагогічної компоненти музично-інструментальної школи, оскільки сучасний стан теорії загальної та мистецької педагогіки обумовлює нові підходи уточнення, трансформації, ускладнення вже відомих понять, їх узгодження на стику окремих науково-педагогічних галузей.

З огляду на це доцільно, на наш погляд, об’єднати вузькоспеціальні часткові дидактики в єдиній складній, науково ємній дефініції, яка б ствердила науковий статус методики в її розвитку від „методи” до технології в межах музично-інструментальної школи. У зв’язку з цим прикладну методику навчання гри на музичному інструменті як часткову дидактику є сенс розширити до технології опанування музичним інструментом і представити її в такому формулюванні: *технологія опанування музичним інструментом – це система „часткових дидактик” (прикладних методик) з розвитку спеціально-музичних (слуху, ритму, пам’яті, фортепіанної техніки тощо), інтелектуально-креативних педагогічних здібностей, особистісних якостей та виконавської майстерності у процесі міжособистісного спілкування „на музичній моделі”, яка свідомо цілеспрямована на досягнення очікуваного результату – індивідуально-неповторної особистості музиканта-педагога в межах педагогічної компоненти музично-інструментальної школи.*

Таким чином, спираючись на науково-теоретичні висновки загальної педагогіки, ми усвідомлюємо методику навчання окремих дисциплін науково виваженою частковою дидактикою, яка пов'язує результати наукових досягнень, їх зміст, оригінальність та перспективність висновків із процесом практичного осягнення та оволодіння ними суб'єктами навчально-виховного процесу. Методика як окрема галузь педагогічної науки не втрачає свого наукового статусу, поєднавши історично доведені позиції традиційних „метод” із сучасними видами педагогічних технологій. У педагогічній парадигмі музично-інструментальної школи методика виконує роль часткової дидактики, системної компоненти в технології опанування музичним інструментом.

Список використаних джерел

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 190с.
2. Галузинський В.М., Євнух М.Б. Педагогіка: теорія та історія. – К.: Вища школа, 1995. – 237с.
3. Гончаренко С.У. ... І насамперед – прикладна наука. – Хмельницький: Вид-во Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту, 2003. – 20с.
4. Гончаренко С.У. Методика як наука. – Хмельницький: Вид-во ХГПК, 2000. – 30с.
5. Колесникова И.А. Педагогическая праксеология: Учебн. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / И.А.Колесникова, Е.В.Титова. – М.: Издательский центр „Академия”, 2005. – 256с.
6. Либерман Филипп. К вопросу о недоразумениях в области фортепианной педагогики. Русская музыкальная газета. – №51, 1912.
7. Мартиненко С.М., Хоружа Л.Л. Загальна педагогіка: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – 176с.
8. Педагогічний словник / За редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченко М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516с.
9. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М., 1976. – 416с.
10. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Педагогічна антропологія // Твори: У 6 т. – К.: Радянська школа, 1952. – Т.4.